

УДК 657:334.012.64

DOI: 10.37332/2309-1533.2020.5-6.21

JEL Classification: M21, M41, M49

Довбуш А.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Давидовська Г.І.,
канд. іст. наук, старший викладач кафедри
фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Чортківський навчально-науковий
інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Dovbush A.V.,
cand.sc.(econ.), associate professor at the
department of fundamental and special disciplines,
Davydovska H.I.,
cand.sc.(hist.), senior lecturer at the department
of fundamental and special disciplines,
Chortkiv Education and Research Institute of
Entrepreneurship and Business of
Western Ukrainian National University

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF THE ACCOUNT AT THE ENTERPRISES OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE

Постановка проблеми. Підприємства малого бізнесу зайняли значне місце у соціально-економічному розвитку держави. Високі темпи розвитку економіки в країні та ефективність її функціонування обумовлюються рівнем підприємницької активності. Вклад малих підприємств у розвинених країнах становить майже половину ВВП. Питання організації бухгалтерського обліку є актуальними для підприємств будь-якої форми власності та розмірів. Проте актуальність дослідження проблемних моментів організації обліку підприємствами малого бізнесу обумовлено специфічними особливостями у застосуванні ними методів та прийомів бухгалтерського обліку. Бухгалтерський облік повинен організовуватись згідно до вимог чинного законодавства та особливостей господарської діяльності конкретного підприємства. Особливої актуальності набуває питання раціональної організації і методики бухгалтерського обліку відповідно до вимог системи управління підприємством в цілому.

На облік в сучасних умовах діяльності підприємств покладається наступне завдання – покращення інформаційного забезпечення управління. Цим зумовлюється потреба в перегляді деяких теоретичних та практичних положень бухгалтерського обліку, методик формування та обробки облікової інформації на підприємствах малого бізнесу. Щоб досягти ефективного вирішення цих питань у контексті реформування обліку в Україні, в першу чергу, слід встановити засади та пріоритети побудови бухгалтерського обліку на малих підприємствах, врахувати їх при формуванні пропозицій щодо його методики та організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних та практичних аспектів організації бухгалтерського обліку суб'єктів малого бізнесу займалися як закордонні, так і вітчизняні науковці, а саме: З. Варналій, В. Виговська, Т. Гоголь [2], Ю. Долгоруков, С. Кучер, В. Кузьома [4], Л. Лебедева, О. Подолянчук [7] Г. П'ятницька, М. Харченко, В. Фабіянська [10] та ін. Проте, вітчизняний бухгалтерський облік на підприємствах малого бізнесу неідеальний і вимагає реформування, що свідчить про актуальність питання та вказує на потребу у подальших дослідженнях.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити економічний зміст та особливості організації обліку на підприємствах малого бізнесу. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: розкрити зміст поняття «організація бухгалтерського обліку», визначити фактори впливу на організацію обліку суб'єктів малого підприємництва та обґрунтувати варіанти вибору ними форм бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація бухгалтерського обліку виступає одним із найсуттєвіших напрямків розвитку малого підприємництва.

Термін «організація бухгалтерського обліку» вченими трактується по-різному, власне єдиного погляду не обґрунтовано й досі.

Так, Гоголь Т. А. зазначила, що організація бухгалтерського обліку є впорядкуванням окремих складових елементів бухгалтерського обліку в цілісну систему, яка має чітко встановлені характеристики, логічну структуру її компонентів, до яких відносять: об'єкти організації бухгалтерського обліку; форми організації бухгалтерського обліку; технічні та інші засоби організації бухгалтерського обліку; загальнонаукові та специфічні методи і способи дослідження, що взаємодіють у встановлених послідовних часових стадіях, причому послідовність є загальною на всіх етапах організації бухгалтерського обліку [2, с. 94].

Фабіянська В. Ю. проаналізувала зміст поняття, яке викладено в навчальній і науковій літературі, та зробила висновок, що найчастіше організація обліку визначається як: «...система дій, які необхідні для побудови облікового процесу, метою якого є отримувати інформацію про господарський процес», «...комплекс заходів, мета яких полягає у створенні раціональної системи бухгалтерського обліку»; «...створення, впорядкування та вдосконалення існуючої системи обліку на підприємстві для того, щоб вона відповідала потребам управління»; «...комплекс заходів керівника (власника) підприємства, які будуть забезпечувати збір, реєстрацію та узагальнювати факти господарської діяльності з метою отримання достовірної інформації для прийняття правильних управлінських рішень». Узагальнивши усі ці визначення, автор визначає організацію бухгалтерського обліку як комплекс заходів із налагодження та постійного вдосконалення системи бухгалтерського обліку на підприємстві згідно потреб його управління, які розробляються з урахуванням особливостей діяльності підприємства, а саме: форми власності, виду та обсягу діяльності [10, с. 220-221].

Такі науковці, як Труш Ю. Т., Потрус Н. П. та Король Г. О. висловлюють дещо інший підхід. Вони стверджують, що організація обліку представляє собою процес створення та постійного удосконалення облікового і трудового процесів, методичного і методологічного забезпечення обліку для того, щоб надавати користувачам повну, правдиву та неупереджену інформацію для прийняття управлінських рішень [9, с. 10].

Будь-яке із згаданих трактувань має право на існування, оскільки бухгалтерський облік спрямований на виконання контрольної функції та на забезпечення потреб користувачів в інформації.

Особливості організації системи бухгалтерського обліку на малих підприємствах залежать від наявності наступних варіацій:

– вибір системи оподаткування (підприємства, згідно із законодавством, незалежно від форм та розмірів господарювання, мають можливість обирати або загальну систему оподаткування, або спрощену систему, якщо будуть відповідати певним критеріям);

– вибір форми організації бухгалтерського обліку (існує чотири варіанти вибору суб'єктів ведення бухгалтерського обліку);

– вибір системи бухгалтерського обліку (в залежності від обсягів здійснюваної діяльності та вимог законодавства, суб'єктами малого підприємництва обирається загальна, спрощена та проста форма бухгалтерського обліку та складається на цій основі загальна, спрощена або проста фінансова звітність);

– використання плану рахунків (мають право вибирати як загальний, так і спрощений план рахунків бухгалтерського обліку, залежно від форми організації та обраної системи оподаткування);

– можливість ведення бухгалтерського обліку, не використовуючи план рахунків та принцип подвійного запису (характерно для суб'єктів мікропідприємництва) [5, с. 209].

Враховавши позиції науковців та власні дослідження, можна стверджувати, що факторами, які впливають на організацію обліку суб'єктів малого підприємництва, виступають:

1. Форми організації бухгалтерського обліку.

Закон «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [8] передбачає самостійний вибір форми організації бухгалтерського обліку:

– до штату підприємства вводить посаду бухгалтера або створюється бухгалтерська служба на чолі із головним бухгалтером;

– можливість користуватися послугами спеціаліста з бухгалтерського обліку, що зареєстрований як підприємець та здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи;

– бухгалтерський облік веде на договірних засадах централізована бухгалтерія або аудиторська фірма;

– бухгалтерський облік ведеться самостійно, а звітність складає безпосередньо власник або керівник підприємства. Дана форма організації бухгалтерського обліку не застосовується на підприємствах, звітність яких підлягає оприлюдненню, та в бюджетних установах.

2. Застосовувані форми облікових реєстрів – форми бухгалтерського обліку. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визначає, що підприємство може самостійно обирати форму бухгалтерського обліку [8].

3. Вибір системи оподаткування залежно від групи платника податків.

Згідно Податковому кодексу України, суб'єкти малого підприємництва застосовують два варіанти оподаткування: загальна система оподаткування та спрощена система оподаткування [6]. Спрощеною системою оподаткування, обліку та звітності передбачено особливий механізм справляння податків і зборів, яким встановлюється заміна сплати окремих податків і зборів сплатою єдиного податку в порядку та на умовах, визначених Податковим кодексом України, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. Загальна система оподаткування, обліку та звітності є технічно громіздкою щодо ведення бізнесу з точки зору обліку та звітності. Проте вона дає можливість займатися будь-яким видом діяльності та характеризується відсутністю інших обмежень, які присутні при спрощеній системі оподаткування. До складу загальної системи оподаткування входить сукупність податків і зборів до бюджету, що нараховуються у порядку, встановленому законами України.

Науковими дослідженнями підтверджено наявність як переваг, так і недоліків зазначених систем оподаткування (рис. 1).

Рис. 1. Переваги та недоліки систем оподаткування СМП

Джерело: згруповано авторами на основі інформації [4, с. 1335]

Очевидно, що важливим фактором впливу на побудову обліку в малому бізнесі являється система оподаткування. При цьому, на обрання форми обліку впливає розмір підприємства та група платника єдиного податку [3, с. 34-35].

Згідно із Податковим кодексом України, виокремлюють 4 групи платників єдиного податку [6]:

1) до першої групи відносять фізичних осіб-підприємців, якими не використовується праця найманих осіб, здійснюється виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках або провадиться господарська діяльність з надання побутових послуг населенню, обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 300 тис. гривень;

2) до другої групи відносять фізичних осіб-підприємців, якими здійснюється господарська діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку або населенню, виробництво або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства, за умови, що протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв: ними не використовується праця найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не більше 10 осіб; обсяг доходу не перевищує 1500 тис. гривень.

3) до третьої групи відносять фізичних осіб-підприємців, якими не використовується праця найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена та юридичних осіб – суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 5 млн. гривень;

4) до четвертої групи відносять сільськогосподарських товаровиробників, частка сільськогосподарського товаровиробництва у яких за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків.

Якщо першу та другу групу відносять безперечно до суб'єктів малого бізнесу, то для третьої та четвертої груп, відповідно до Господарського кодексу України, застосовують обмеження щодо кількості працюючих, яке становить не більше 50 осіб.

Слід зазначити, що платниками єдиного податку першої-третьої груп (фізичні особи) ведеться облік згідно норм Податкового кодексу України, а платники єдиного податку третьої та четвертої груп (юридичні особи) дотримуються норми бухгалтерського та податкового законодавства.

Так, платниками єдиного податку першої і другої груп та платниками єдиного податку третьої групи (фізичні особи-підприємці), які не є платниками податку на додану вартість, ведеться Книга обліку доходів. В даній Книзі підприємцями щоденно за підсумками робочого дня відображаються отримані доходи, до яких, зокрема, відносяться кошти, що надходять на поточний рахунок платника податку або які отримано у вигляді готівки, вартість безоплатно отриманих товарів (робіт, послуг).

Платниками єдиного податку третьої групи (фізичні особи-підприємці), котрі є платниками податку на додану вартість, ведеться Книга обліку доходів і витрат, у якій щодня за підсумками робочого дня відображаються відповідно отримані доходи та понесені витрати. В Книзі окремо зазначають інформацію про кошти, які надходять на поточний рахунок платника податку або отримуються готівкою, фактично безоплатно отримані товари (роботи, послуги) та понесені витрати, зокрема оплачені придбані товари (роботи, послуги), виплачена заробітна плата, сплата єдиного соціального внеску тощо.

Платники єдиного податку третьої групи (юридичні особи) та четвертої групи, які є суб'єктами малого підприємництва, можуть обирати окремі форми обліку. Для цього вони використовують наступні нормативні документи: Методичні рекомендації по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами, Методичні рекомендації із застосування реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами.

Суб'єкти малого підприємництва можуть обрати також загальну систему оподаткування. В даному випадку, для організації облікового процесу, вони використовують Методичні рекомендації по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку та Методичні рекомендації щодо застосування реєстрів журнально-ордерної форми обліку для сільськогосподарських підприємств.

Таким чином, суб'єктами малого підприємництва на загальній системі оподаткування застосовується Загальний план рахунків відповідно до Наказу Міністерства фінансів України № 291 та використовуються: одночасно рахунки 8 і 9 класу; тільки рахунки 9 класу; тільки рахунки 8 класу. Суб'єктами малого підприємництва на спрощеній системі оподаткування може застосовуватися Спрощений план рахунків або вестися облік без застосування плану рахунків та подвійного запису.

Юридичні особи – суб'єкти малого підприємництва обирають одну з наведених форм бухгалтерського обліку:

- 1 – журнальну чи журнально-ордерну;
- 2 – просту;
- 3 – спрощену;
- 4 – автоматизовану.

Журнальною чи журнально-ордерною формою обліку передбачається формування інформації у журналах та відомостях до них на основі первинних документів під час надходження їх до бухгалтерії або за підсумками за місяць. Дану форму обліку використовують, якщо суб'єктом малого підприємництва здійснюється складне виробництво та воно є матеріалозатратним, що зумовлює необхідність у відображенні великої кількості господарських операцій та розрахунків (наприклад, у сільському господарстві).

Застосування простої форми бухгалтерського обліку рекомендується на підприємствах, на яких виконується невеликий об'єм робіт та незначний документообіг (сфера обслуговування, надання послуг тощо). Але обов'язково господарські операції повинні відображатися з використанням методу подвійного запису.

Застосування спрощеної форми обліку рекомендується, якщо неможливе використання простої форми обліку або за власним вибором суб'єкта малого бізнесу. За допомогою спрощеної форми обліку можливе відображення господарських операцій двома способами: без застосування подвійного запису або ж з його використанням.

Впровадження в обліковий процес такої форми бухгалтерського обліку, як автоматизована, пов'язується із заміною паперових носіїв інформації на електронні, яким надається юридична сила, згідно із Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, яке затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 24 травня 1995 р. № 88.

Грунтується автоматизована (комп'ютерна) форма обліку на комплексному використанні швидкодіючих електронно-обчислювальних машин, якими забезпечується автоматизований процес збирання, реєстрації й опрацювання облікової інформації, необхідної для контролю й управління. Однак, автоматизована система ведення обліку на підприємстві має також і недоліки (рис. 2).

Рис. 2. Недоліки автоматизованої системи ведення обліку

Джерело: складено авторами на основі [1]

Тому рівень організації бухгалтерського обліку впливає на ефективність забезпечення всієї системи інтересів користувачів фінансової звітності та функціонування бухгалтерського обліку на підприємстві в цілому [11, с. 38].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, одним із найважливіших організаційних питань обліку малого підприємництва виступає вибір форми бухгалтерського обліку, адже кожною формою обліку передбачається поєднання різних видів облікових реєстрів, які повинні забезпечувати оперативний контроль, своєчасність, повноту і достовірність узагальнення у бухгалтерському обліку всіх здійснюваних господарських операцій, які мали місце у суб'єкта господарювання.

Виходячи з усього вищесказаного, можна зробити висновок, що особливостями організації обліку суб'єктів малого бізнесу є наступні: вибір системи оподаткування; затвердження обраної форми бухгалтерського обліку в Наказі про облікову політику; використання для підтвердження здійснюваних господарських операцій певних первинних документів; відображення інформації у відповідних облікових реєстрах – залежить від обраної форми бухгалтерського обліку; узагальнення інформації у фінансовій звітності.

Література

1. Валькова Н. В., Данілкова А. Ю. Переваги та недоліки впровадження автоматизованої системи ведення обліку в Україні. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/economy/accounting-and-auditing/3196-vaikova-hb-danilkova-alo> (дата звернення: 27.07.2020).
2. Гоголь Т. А. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу : монографія. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2014. 384 с.
3. Давидовська Г. І. Сучасний стан малого підприємництва в Україні. *Модернізація економіки України: основні тенденції та проблеми* : монографія / за наук. ред. канд. екон. наук, доц. Н. Є. Кульчицької. Чортків : ТНЕУ, 2020. С. 32-42.
4. Кузьома В. В. Актуальні аспекти організації обліку та оподаткування суб'єктів малого підприємництва. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Випуск № 2. С. 1334-1337. URL: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/279.pdf> (дата звернення: 27.07.2020).
5. Кучер С. В. Особливості діяльності вітчизняних суб'єктів малого та середнього бізнесу: обліково-аналітичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 9-1. Ч. 1. С. 208-211.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/paran256#n256> (дата звернення: 27.07.2020).
7. Подолянчук О. А. Організація обліку суб'єктами малого підприємництва. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5536> (дата звернення: 27.07.2020).
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 27.07.2020).
9. Труш Ю. Т., Король Г. О., Потрус Н. П. Організація обліку. Частина 1. Основи організації обліку : навч. посіб. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2015. 69 с.
10. Фабіянська В. Ю. Сутність організації бухгалтерського обліку. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2014. Вип. 19. Ч. 2. С. 214-222. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Un_msm_2014_19\(2\)__28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Un_msm_2014_19(2)__28) (дата звернення: 27.07.2020).
11. Яцко М. В., Яцко Л. Б. Удосконалення системи розкриття інформації шляхом формування внутрішніх регламентів підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія

«Економіка». 2015. Вип. 2 (46). С. 383-387. URL: http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/46/1/46_67.pdf (дата звернення: 27.07.2020).

References

1. Valkova, N.V. and Danilkova, A.Yu. (2011), "Advantages and disadvantages of implementing an automated accounting system in Ukraine", available at: <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/economy/accounting-and-auditing/3196-valkova-hb-danilkova-alo> (access date July 27, 2020).
2. Hohol, T.A. (2014), *Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia pidpriemstv maloho biznesu* [Accounting and analytical support of small business management], Vydavets Lozovyi V. M., Chernihiv, Ukraine, 384 p.
3. Davydovska, H.I. (2020), *Suchasnyi stan maloho pidpriemnytstva v Ukraini* [The current state of small business in Ukraine], *Modernizatsiia ekonomiky Ukrainy: osnovni tendentsii ta problemy* [Modernization of the economy of Ukraine: main trends and problems], monohrafiia [monograph], TNEU, Chortkiv, Ukraine, pp. 32-42.
4. Kuzoma, V.V. (2014), "Actual aspects of the organization of accounting and taxation of small businesses", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, Iss. 2, pp. 1334-1337, available at: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/279.pdf> (access date July 27, 2020).
5. Kucher, S.V. (2014), "Peculiarities of activity of domestic subjects of small and medium business: accounting and analytical aspect", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, Iss 9-1, Part 1, pp. 208-211.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/paran256#n256> (access date March 2, 2020).
7. Podolianchuk, O.A. (2017), "Organization of accounting by small businesses", *Efektivna ekonomika*, no. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5536> (access date July 27, 2020).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), *Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini* [About Accounting and Financial Reporting in Ukraine], *Zakon Ukrainy* dated 16.07.1999 no. 996-XIV, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (access date July 27, 2020).
9. Trush, Yu.T., Korol, H.O. and Potrus, N.P. (2015), *Orhanizatsiia obliku* [Organization of accounting], Part 1. *Osnovy orhanizatsii obliku* [Fundamentals of accounting], NMetAU, Dnipropetrovsk, Ukraine, 69 p.
10. Fabiianska, V.Yu. (2014), "The essence of the organization of accounting", *Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maibutnie*, Iss. 19, Part 2, pp. 214-222, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Un_msm_2014_19\(2\)_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Un_msm_2014_19(2)_28) (access date July 27, 2020).
11. Yatsko, M.V. and Yatsko, L.B. (2015), "Improving the system of information disclosure through the formation of internal regulations of the enterprise", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia "Ekonomika"*, Iss. 2 (46), pp. 383-387, available at: http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/46/1/46_67.pdf (access date July 27, 2020).